

УДК 655. 41: (398)

Г. Я. Янів

Українська академія друкарства

**ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВЦІВ
ЕТНОГРАФІЧНОЇ КОМІСІЇ НТШ В 1898–1929 рр.
(на прикладі фольклорних видань)**

Висвітлено фольклорну та етнологічну діяльність науковців Етнографічної комісії Наукового товариства імені Шевченка. Розглянуто особливості наукової роботи дослідників та їх погляди щодо збирання української уснопоетичної творчості. Проаналізовано періодичні видання комісії — «Етнографічний збірник» та «Матеріали до українсько-руської етнології». Особливу увагу звернено на наукові концепції збирання та опрацювання фольклору І. Франка та В. Гнатюка.

Етнографічна комісія НТШ, український фольклор, видання українського фольклору, фольклорний та етнографічний матеріал, «Етнографічний збірник», «Матеріали до українсько-руської етнології».

Діяльність Етнографічної комісії значно підняла авторитет Наукового товариства імені Шевченка (НТШ) не тільки в Україні, а й за її межами. Заснована у 1898 р., комісія вела плідну фольклористичну й етнографічну наукову працю, завдяки високоавторитетним науковцям, збирачам народної творчості та етнографії І. Франкові, В. Гнатюкові, Ф. Колессі, В. Шухевичу, О. Роздольському, Б. Грінченкові та ін. Особлива роль належить представникам цієї наукової інституції в утвердженні й дотриманні наукових принципів у збирацько-дослідницькій справі. Науковці підходили до вивчення фольклористичних проблем серйозно та фахово. Фольклорно-етнографічні матеріали друкували в «Етнографічному збірнику», який упродовж 1895–1898 рр. виходив по одному тому щорічно, а з часу створення Етнографічної комісії — по два томи кожного року. У 1899 р. засновано ще один друкований орган Етнографічної комісії — «Матеріали до українсько-руської етнології» (з 1909 р. виходить під назвою «Матеріали до української етнології»). Крім того, наукові розвідки поміщалися на сторінках «Записок Наукового товариства імені Шевченка», у «Літературно-науковому віснику» і «Пам'ятках українсько-руської мови і літератури».

В основному всю роботу над підготовкою перших томів «Етнографічного збірника» здійснював І. Франко, який певний час очолював комісію. Завдяки його плідній праці світ побачило понад 30 книг фольклорних матеріалів, значно великих за обсягом. І. Франко займався не лише редагуванням збірника, а й вміщував у ньому багато власних записів. Згодом створив свою школу дослідників і збирачів народної творчості, найвизначнішими представниками якої були В. Гнатюк, Ф. Колесса, О. Роздольський, С. Людкевич та ін.

Розвідки з українського фольклору становлять важливу частину всього наукового доробку І. Франка. Це приблизно 50 ґрунтовних досліджень, 100 рецензій і відзивів на праці українських і зарубіжних вчених про народну творчість, велика кількість публікацій українського фольклору, найбільшою з яких є «Галицько-руські народні приповідки» в трьох томах, а також ряд перекладів на українську мову уснопоетичних творів інших народів і перекладів українських народних пісень на польську й німецьку мови тощо.

Багато працюючи в галузі фольклористики, І. Франко висловив свої погляди щодо української народної творчості. Вважав, що фольклор має соціальний характер, тому його треба досліджувати в нерозривному зв'язку з тими умовами життя, на ґрунті яких він виник і які відобразив. В одній з найкращих фольклористичних праць «Жіноча неволя в руських піснях народних» він окреслив відображення тяжкого соціально-економічного становища народу в усній народній творчості, тобто висловив думку про повну залежність фольклору від соціально-економічних умов життя.

Ще однією типовою особливістю народної творчості, за І. Франком, є гуманність. Як вважав науковець, для народу властиві чуйність та вразливість до знедолених і пригноблених, тому вся народна поезія, казки, легенди й інші жанри фольклору пройняті високими гуманними почуттями. Чи не найхарактернішою ознакою народної творчості І. Франко вважав реалізм у відображенні народного життя, уміння правдиво висвітлити те найяскравіше і найтипніше, що відбувається в дійсності [2, с. 178].

Фольклор І. Франко розумів як художню творчість народу. Особливого значення надавав мові народної творчості, вважаючи, що народ добирає найвлучніші слова та образи, позбувається діалектної лексики і блідої образності, які міг би мати твір спочатку.

І. Франкові належить ряд фольклористичних праць про взаємозв'язок літератури з фольклором. На його погляд, письменство невіддільне від народної творчості, бо те, що написано, може знову перейти в усну традицію, і навпаки, те, що раніше існувало в пам'яті людей, може бути закріплене на письмі. Про необхідність дослідження впливу фольклору на літературний процес зазначали також В. Гнатюк і Ф. Колесса, які плідно працювали над проблемами української фольклористики у складі Етнографічної комісії. Зокрема, Ф. Колесса, вбачаючи спорідненість між літературою і фольклором, указав на відмінні риси народних і книжних пісень [13, с. 5].

В. Гнатюк, який з 1898 р. був секретарем НТШ, згодом став головою Етнографічної комісії та редактором її видань. За словами Ф. Колесси, він був найдіяльнішим і найвидатнішим науковцем комісії [1, с. 80]. Будучи членом редакції «Етнографічного збірника» та «Матеріалів до українсько-руської етнології», В. Гнатюк регулярно поповнював ці видання власними науковими розвідками. В «Етнографічному збірнику» вмщував матеріали науково-систематизовані, із зведеними варіантами та численними паралелями зі світової (насамперед слов'янської) літератури.

В. Гнатюк — не тільки видатний фольклорист, а й етнограф. Окрім запису різних фольклорних жанрів, він займався вивченням побуту і культури українського населення Карпат. Унаслідок його експедицій вийшли дві книги «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі», опубліковані в третьому і четвертому томах «Етнографічного збірника». Збираючи матеріал, етнограф намагався насамперед записувати ті твори чи народні звичаї, які з плином часу відходять в історію.

Неабияке значення для Етнографічної комісії мала програма для збирання та записування усної народної творчості, яку створив В. Гнатюк. У програмі, що була видана в 1917 р. брошурою «Українська народна словесність (в справі записів українського етнографічного матеріалу)», етнограф подав найголовніші правила запису текстів і навів поділ народної поезії за жанрами. Програма, можливо, і досі є однією з найкращих в українській фольклористиці.

Як І. Франко, В. Гнатюк використовував науковий підхід до збирання фольклору. Для цих науковців важливо було записувати матеріал з дослівною точністю, використовувати наочність у передачі реалій. При записі матеріалу не дозволялося змінювати порядок слів або щось пропускати, а, навпаки, пропонувалося точно передавати спосіб і тон вимови, навіть підкреслювати слова, на яких оповідач найбільше наголошував. Виходячи з поглядів І. Франка, В. Гнатюка та ін. науковців комісії — В. Шухевича, І. Колесси, О. Роздольського, — збирачі народної творчості повинні бути фахово підготовлені, зокрема зобов'язані добре знати літературу, вибирати найліпшу територію дослідження, матеріал фіксувати від найкращих оповідачів. Хорошим повістярем вважався той, хто не тільки знав оповідання, а й умів розповісти його. Під час запису фольклорного матеріалу слід зберігати всі діалектичні риси. Естетично-літературне, історичне, мовне значення народного твору можна визначити на підставі саме всіх його варіантів. Варіанти мають велике значення для історії твору: для визначення місця його створення, географічного поширення, популярності та ін. Різні варіанти не треба реконструювати, тобто змішувати для отримання одного ліпшого, а потрібно шукати найкращий. Подання творів у виданні необхідно здійснювати систематизовано — або за тематичним принципом (за жанрами), або за територіальною ознакою.

Як бачимо, видавничій діяльності Етнографічної комісії передувала плідна збирацька робота. Щоб видати фольклорний матеріал, треба було зібрати уснопоетичні твори певного регіону, вирушивши в наукову експедицію. Питання вибору місцевості для запису, кількості учасників експедиції та спрямування їх на записування відповідних жанрів вирішувалося на організаційному засіданні комісії. Відповідні фольклорно-етнографічні матеріали збирали також кореспонденти, що співпрацювали з цією науковою інституцією. Для них науковці надсилали спеціально підготовлені порадики, відповідні квестіонари-запитальники. Отже, Етнографічна комісія вела плідну наукову роботу, залучаючи до співпраці дослідників народної творчості з різних регіонів України.

Дуже важливим та особливо цінним джерелом українського уснопоетичного матеріалу є «Етнографічний збірник», який випускала комісія. У цьому виданні, що виходило періодично один раз, а потім два рази на рік, друкувалися великі за обсягом фольклорні матеріали — уже згадувані «Галицько-руські народні приповідки» І. Франка в трьох томах, «Етнографічні матеріали з Угорської Русі» В. Гнатюка в двох томах, один том «Галицько-руських народних пісень з мелодіями» І. Колесси та багато ін.

Увесь матеріал у зазначених виданнях укладений систематично. «Етнографічні матеріали з Угорської Русі» (3 і 4-й томи) В. Гнатюка згруповані за жанрами. Зокрема, у першій частині дослідник вмістив легенди і новели, а до другої увійшли казки, анекдоти, байки, історичні оповідання. І. Франко у передмові до «Галицько-руських народних приповідок» зазначає про важливість обрати найзручнішу для читача систему впорядкування матеріалу: «... далеко важніша річ обробити і опублікувати зібраний матеріал так, щоб із нього була найбільш можлива користь для науки. Тут перша і найважливіша річ — упорядкування матеріалу. Особливо при приповідках дуже важна річ упорядкувати їх так, щоб при величезнім числі номерів якнайлегше було знайти те, чого бажається...» [7, с. XVII]. Для своїх же «Приповідок...» І. Франко використав таку систему впорядкування, за якою приказки, звороти тощо, зводяться в групу під титулом найголовнішого чи найхарактернішого слова. Причому неважливо, до якої частини мови належить те слово і де воно стоїть у реченні. У межах певної теми приказки впорядковані за алфавітом і пронумеровані. Велике наукове значення відводиться поясненням, що подані до кожної приповідки.

Що ж до «Галицько-руських народних пісень з мелодіями», то І. Колесса погрупував народні пісні «відповідно до звичайного розвою людського життя...» [6, с. XXI]. Тому до першої частини видання ввійшли обрядові пісні, пов'язані не з фазою людського життя, а з порою року (колядки, щедрівки, гавітки, обжинкові пісні). Усі інші об'єднані в одну велику групу «Від колиски до гробової дошки», тобто в такому порядку, як минає людське життя.

Науковість «Етнографічних збірників» значно підкреслює наявність передмов практично до кожного тому. Цей важливий елемент науково-довідкового апарату подає корисну інформацію для читача, пов'язану із збиранням фольклорного матеріалу, принципом його укладання тощо. Зокрема, у передмові до «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі» (т. 3) В. Гнатюк перелічує села, де побував з експедицією у 1895–1896 рр. для збирання матеріалу, пояснює принцип, якого дотримувався при систематизації фольклору. Крім того, автор зазначає про діалектичну розбіжність, виявлену ним в Угорській Русі. Зберігаючи всі говірки в своєму матеріалі, В. Гнатюк подає в передмові позначення певних звуків різних діалектів.

Вищезгаданий елемент науково-довідкового апарату містить кожна книга «Галицько-руських народних приповідок» І. Франка. У ньому автор пояснює принцип упорядкування матеріалу, його зручність і важливість, подає тлумачення до скорочень, використаних при наведенні паралелей, тощо.

Передмову містять також «Галицько-руські народні пісні з мелодіями» І. Колесси. Тут можна віднайти і біографічну замітку «Др. Іван Колесса», оскільки сам укладач пісень відійшов у небуття, не встигнувши видати зібраний матеріал. Окрім передмови та біографічної замітки, у виданні надруковано «Пояснення деяких значків і скорочень у нотах».

Як уже зазначалося, для збирачів української народної творчості, науковців Етнографічної комісії, важливо було дотримуватися точності при записі матеріалу. Особливо на цьому наголошував В. Гнатюк у передмові до «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі»: «Записуючи свої матеріали, я тримався тої засади, щоби записати всьо, слово в слово, а не пропустити нічого, «ніже тієї коми». Вправді не зискали через те матеріали на краї і стали може затяжкі пересічному освіченому чоловікові до читання, але зате задержали свою філологічну вартість; а про це й найбільше розходилося мені» [4, с. XIII]. Увесь матеріал у виданні В. Гнатюка подано не лише з дослівною точністю, а й з наголосами до слів, оскільки в деяких словах, які вживаються в Угорській Русі, можна почути подвійний наголос. До кожного твору українського фольклору в «Етнографічних матеріалах з Угорської Русі» видруковано паспортизацію — відомості про оповідача, час запису та місцевість, звідки зібрано матеріал. Разом з тим, тут подано «паралелі» — перелік джерел, в яких вміщено схожі тексти.

На відміну від «Етнографічного збірника», в якому знаходимо зразки жанрів української народної творчості, зібрані на певній території, у «Матеріалах до українсько-руської етнології» опубліковано наукові статті про українську етнологію. Серед них — розвідки про українське весілля певних регіонів України: «Сороміцькі весільні пісні, зап. М. Максимовичем», т. 1; «Весілля у Гадяцькому повіті у Полтавщині» Он. Гріші, т. 1; «Весільні обряди і звичаї у с. Землянці, в Чернігівщині» П. Литвинової-Бартош, т. 3; цілий розділ «Українські весільні обряди і звичаї», тт. 19–20. Статті про українське весілля містять не лише наукову інформацію про весільні звичаї та обряди, а й наводять численні приклади весільних пісень. Привертають увагу і розвідки про ткацтво («Ткацтво у східній Галичині» В. Гнатюка, т. 3); гончарство («Гончарство у с. Олешні у Чернігівщині» М. Могильченка, т. 1) та ін. ремесла; про українські народні страви («Народна пожива і спосіб її приправи» В. Гнатюка, т. 1); про хрестини («Народні хрестини на Коломийщині» Г. Колцуняка, тт. 19–20) тощо.

Засновником «Матеріалів до українсько-руської етнології» та першим їх редактором був Ф. Вовк, який друкував у цьому виданні свої публікації, зокрема археологічні праці («Передісторичні знахідки на Кирилівській ул. в Києві», т. 1.; «Знахідки у могилах між Веремеєм і Стретівкою», т. 3; «Вироби передмікенського типу у неоліт. становищах на Україні», т. 6), етнологічні («Українське рибальство у Добруджі», т. 1) та антропологічні розвідки («Антропометричні досліді українського населення Галичини, Буковини й Угорщини», т. 10).

Основними авторами статей «Матеріалів...» є науковці: В. Гнатюк, Ф. Вовк, М. Могильченко, М. Кордуба, В. Шухевич, М. Зубрицький та ін. Чималий внесок у розвиток української етнографії зробив В. Шухевич, який,

уперше зібравши дуже багатий матеріал про гуцульський народ, видав його у чотирьох томах під назвою «Гуцульщина». До «Гуцульщини» увійшли статті «Фізіографічний огляд», «Етнологічний огляд», «Статистичний огляд», «Гуцульське село», «Гуцульський осередок», «Гуцульська церква», «Гуцульська ноша», «Гуцульський харч», а також записи, пов'язані із заняттями гуцулів та ремеслами, якими вони займалися, й ін. В окремому томі науковець ще видав власним накладом гуцульські оповідання.

Збірник етнологічних матеріалів, який видавала Етнографічна комісія, значно ілюстрований, а в деяких томах ілюстрації трапляються дуже часто. Увесь ілюстративний матеріал, що стосується певного тексту, унаочнює його, доповнює та є дуже корисним для читача. У цьому виданні зображено переважно певні узори вишивок або шиття, гончарні вироби, господарські інструменти, схематичні ілюстрації різноманітних знарядь праці, вміщено фотографії і плани осель чи інших будівель.

Наявність передмов і предметних покажчиків у «Матеріалах до українсько-руської етнології» свідчить про високу культуру цього періодичного видання й про те, що його укладачі намагалися подати текст якнайзручніше для читача. З елементів науково-довідкового апарату до збірників статей додавали також додатки, наприклад, у т. 3 «Програма для збирання відомостей про громади і збірки сільської молоді (вулицю, вечірницю, досвітки, складки)», укладена М. Дикаревим, тощо.

Як бачимо, унаслідок активної наукової праці члени Етнографічної комісії зробили чималий внесок у розвиток української фольклористики та етнографії. Сформувавши власні погляди щодо збирання фольклору, І. Франко, В. Гнатюк, В. Шухевич, І. Колесса, Ф. Колесса, О. Роздольський та інші дослідники української народної творчості дотримувалися наукових підходів у фіксації фольклорно-етнографічного матеріалу. Дослідження здійснювали на найліпших територіях, до записів залучали оповідачів, які не лише добре знали фольклор, а й уміли гарно розповідати, текст фіксували точно і дослівно, зі збереженням місцевого діалекту. По-науковому підходили і до подальшого опрацювання отриманого матеріалу — незважаючи на те, що текст був важко читабельним через збереження місцевої вимови (а точність при записі була чи не основною ознакою науковості й найважливішою вимогою членів комісії), намагалися його подати в найзручнішій формі для читача, систематизувавши за тематичним принципом або територіальною ознакою, підготувавши до основного тексту корисний науково-довідковий апарат. Найоптимальніший варіант подання фактичного матеріалу в збірниках підтверджують численні ілюстрації, нотні записи пісень, відповідна паспортизація текстів, належні коментарі тощо.

Науковці Етнографічної комісії дуже ретельно відбирали публікації до «Етнографічного збірника» та «Матеріалів до українсько-руської етнології». Жанри фольклору, використані в попередніх томах, рекомендували не збирати або записувати, попередньо звіривши з уже надрукованими, аби уникнути повторень. Особливу увагу звертали на жанри, які зрідка або й зовсім не були записані чи опубліковані.

Отже, фіксуючи уснопоетичні матеріали, фольклористи кінця XIX –початку XX ст. застосовували та утверджували наукові принципи, подаючи дослідникам записи з уже готовим науковим апаратом, що сприяло ширшим теоретичним дослідженням й узагальненням. І. Франко, Ф. Колесса, В. Гнатюк, В. Шухевич та інші дослідники донесли не лише пересічному читачеві, а й усій Українській державі все багатство усної народної творчості, засвідчили, що наша країна завжди мала свої традиції, обряди, звичаї, власне історичне минуле.

1. Гнатюк В. Вибрані статті про народну творчість / В. Гнатюк; НТШ, Філологічна секція. — Нью-Йорк, 1982. — 288 с. 2. Дей О. До поглядів І. Франка на український фольклор / О. Дей // Іван Франко. Статті і матеріали. — Львів, 1948. — С. 167–191. 3. Дей О. Іван Франко — дослідник народнопоетичної творчості / О. Дей ; АН УРСР, Ін-т суспільних наук. — К.: Вид-во АН УРСР, 1953. — 92 с. 4. Етнографічний збірник ; НТШ, Етнографічна комісія. — Львів. Т. 3. — 1897. — 268 с. 5. Етнографічний збірник; НТШ, Етнографічна комісія. — Львів. Т. 4. — 1898. — 308 с. 6. Етнографічний збірник; НТШ, Етнографічна комісія. — Львів. Т. 11. — 1902. — 303 с. 7. Етнографічний збірник; НТШ, Етнографічна комісія. — Львів. Т. 16. — 1905. — 296 с. 8. Матеріали до українсько-руської етнології; НТШ, Етнографічна комісія. — Львів. Т. 1. — 1899. — 148 с. 9. Матеріали до українсько-руської етнології; НТШ, Етнографічна комісія. — Львів. Т. 2. — 1899. — 148 с. 10. Матеріали до українсько-руської етнології; НТШ, Етнографічна комісія. — Львів. Т. 3. — 1900. — 216 с. 11. Матеріали до українсько-руської етнології; НТШ, Етнографічна комісія. — Львів. Т. 4. — 1901. — 336 с. 12. Матеріали до українсько-руської етнології; НТШ, Етнографічна комісія. — Львів. Т. 19–20. — 1919. — 205 с. 13. Мишанич О. В. Українська література II пол. XVII ст. і усна народна творчість / О. В. Мишанич; АН УРСР, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. — К.: Наукова думка, 1980. — 342 с.

ИЗДАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НАУЧНЫХ РАБОТНИКОВ ЭТНОГРАФИЧЕСКОЙ КОМИССИИ НОШ В 1898–1929 ГГ. (на примере фольклорных изданий)

Освещена фольклорная и этнологическая деятельность научных работников Этнографической комиссии Научного общества имени Шевченко. Рассмотрены особенности научной работы исследователей и их взгляды касательно сбора украинского устного поэтического творчества. Проанализированы периодические издания комиссии — «Этнографический сборник» и «Материалы к украинско-русской этнологии». Особое внимание обращено на научные концепции сбора и обработки фольклора И. Франка и В. Гнатюка.

PUBLISHING ACTIVITY OF SCIENTISTS OF ETHNOGRAPHIC COMMISSION OF SHSS 1898–1929 (for example folklore editions)

Folklore and ethnologic activity of scientists of Ethnographic commission of Shevchenko scientific society is reflected. Considered the features of the advanced study of researchers and their views on Ukrainian collection of oral poetry. Analyzed periodicals of commission — «Ethnographic Collection» and «Materials for the Ukrainian-Ruthenian Ethnology». Special attention appeal on scientific conceptions of collection and working of folklore I. Franko and I. Hnatyuk.

Стаття надійшла 06.10.2011

УДК 007:304:070

О. М. Василюшин*Українська академія друкарства***АНТИПОЛЬСЬКІ НАСТРОЇ ДМИТРА ПАЛІЇВА
НА СТОРІНКАХ ЧАСОПИСУ «УКРАЇНСЬКІ ВІСТИ»**

Здійснено спробу охарактеризувати тогочасні українсько-польські відносини на сторінках часопису «Українські вісти» крізь призму публіцистичних матеріалів редактора видання Дмитра Палієва.

Щоденник, газета, часопис, рубрика, поляки

Дмитро Палієв залишив по собі чималу публіцистичну спадщину, багатогранну за проблематикою та за різноаспектністю висвітлюваних тем. Однією з найважливіших частин усієї журналістської творчості Д. Палієва була його громадсько-політична публіцистика, зокрема матеріали, присвячені, насамперед, висвітленню національної проблематики, основних актуальних суспільних подій краю та держави, а також міжнародних.

Активно працюючи в редакторсько-видавничій галузі (заснування, видавання та редагування часописів «Заграва», «Новий час» та «Перемога»), Дмитро Палієв 16 листопада 1935 року у ним же зініційованому концерні «Батьківщина» випустив перше число щоденника «Українські вісти» (1935–1939 рр.). Часопис мав інформативний і політично-полемічний характер. Газета служила також як «мостовий причілок» для відбивання наклепів проти Д. Палієва. Випускало у світ часопис видавництво «Батьківщина», а тиражувався він у друкарнях самого видавництва, «Слова» та графічному заведенню «Вікторія».

У різний час тижневик редагували Степан Волинець, Микола Пасика та Микола Гец, відповідальними редакторами виступали Іван Гладилевич та Михайлина Логинева, а начальним редактором був Дмитро Палієв.

Дмитро Палієв чітко вказує мету і завдання нового часопису: «Існувати в сьогоднішніх бурхливих часах без щоденника важко людині, що хоче слідкувати за подіями життя. В Західній Європі чи в Америці щоденна газета стала хлібом насущним кожного письменного чоловіка. У нас щоденна преса ще тільки проторовує собі шлях до українських хат і сердець... З року на рік читачів щоденної преси стає більше й більше. Чим ширші круги захоплює українська національна ідея, тим буйнішим квітом розростається українська преса взагалі, а щоденна зокрема... Серед найбільшої натуги кризи, серед глибокого упадку політичної активності — здавалось би — серед безнадійних настроїв, наше видавництво випустило в світ «Українські вісти». За несповна місяць «Укр. вісти» досягнули такого самого накладу, як два українських щоденники. Цей небувалий успіх завдячують «Українські вісти» трьом прикметам: 1) скорій й вичерпуючій інформації; 2) солідній організації; 3) дешевій ціні» [8].